

† Emil Zola.

Spisal Fr. Svetič.

ola je mrtev! Moža, ki je imel toliko umetniškega in zunanjega uspeha kakor malokdo pred njim, je zadela nepričakovana smrt. Nesrečno naključje v noči od 28. na 29. septembra t. l. je vzelo življenje sijajnemu pisatelju, ki je komaj dopolnil 62. leto, pisatelju, ki nam je v orjaških spisih pokazal malone vse oblike novodobnega življenja in naslikal vse sloje, vse tipe francoske družbe v drugi polovici preteklega stoletja. Nameravanega četrtega »evangelija« ni mogel več oznaniti, pri tretjem (»Resnica«) je utihnil za zmeraj. Ako bi bil Zola živel še petnajst let, kdo ve, česa bi se bil še lotil pri svoji delavnosti in sveži sili; morda bi bil podal svetu obsežen roman iz bujnega ameriškega življenja ali kaj podobnega. Sicer pa se menda lahko reče, da je Zola vobče dovršil svoje delo, da je povedal francoskemu narodu, kar je imel na srcu, da je podal svetu, kar mu je hotel podati. Težko da bi bil mož ustvaril še kaj »senzacionalnega«, saj je že obudil dovolj senzacije po Francoskem, po Evropi, po svetu. Zolove »Štiri — pravzaprav tri — evangelije« smatrati smemo, tudi za slučaj, da bi bil pisatelj dalje živel, za njegovo umetniško oporoko in završitev njegovega pisateljskega delovanja. Zola zadnje čase menda ni imel več posebnega veselja do pisateljskega dela, krenil je nekoliko na politično torišče in baje govoril sam, da se hoče kmalu resno lotiti politike in se dati voliti v zbornico.

Iz Zolovega življenja ni povedati mnogo zanimivega. — Njegov stari oče je bil Benečan, njegova stara mati Grkinja z ostrova Korfu. Njegov oče François Zola pa je bil že pofrancožen in si je vzel francosko soprogo. Naš Emil Zola je imel torej italijansko-grško in francosko kri v svojih žilah. Južen človek! To priča tudi njegov temperament, priča njegova bujna domišljivost, njegova ljubezen do pisanih boj in slikanja z besedo. Rojen je bil Emil Zola v Parizu spomladi leta 1840. Njegov oče, inženir po poklicu, je vzel kmalu rodbino s seboj na južno Francosko, kjer je delal vodovod za mesto Aix. Ko je Emil dopolnil sedmo leto, mu je umrl oče, in sedaj se je začel za vdovo in za sina bridek čas bede in pomanjkanja. Vrnila sta se v Pariz. Zola je hodil v licej St. Louis, kjer pa mu učenje ni šlo posebno; učitelji so ga imeli za butca. Ko mu je bilo blizu dvajset let, si je služil borni kruhek kot pisar z mesečno plačo

60 frankov. Lahko si je misliti, da je stradal. Bolje se mu je začelo goditi, ko ga je sprejel znani Hachette v svojo knjigarno. Tukaj je Zola v začetku prodajal knjige, potem pa je delal v pisarni. Nekaj let še je živel nepoznan, v skromnih razmerah. Naposled se mu je posrečilo vzbuditi pozornost s svojo pisateljsko silo, zaslovel je po Francoskem in po svetu. Razume se, da so se njegove gmotne razmere sijajno izpremenile, s pisateljskim delom si je služil ogromne vsote. Zolovo poznejše življenje je dokaj prozaično. Oženil se je bil že v prejšnjih letih, ko še ni imel posvetnega blaga. Kot bogatin si je kupil v Parizu malo palačo, na kmetih pa mično posestvo Médan, in sedaj je bival po zimi redoma v Parizu, po letu v Médanu, semtertja je popotoval, in to je skoraj vse, kar se da povedati iz njegovega zasebnega življenja. Pred kratkim šele je prišlo nekaj izpremembe v njegovo enakomerno življenje, ko je moral vsled Dreyfussove pravde pobegniti na Angleško, odkoder pa se je kmalu povrnil.

S prvimi pisateljskimi poskusi Zola ni imel sreče. Nekega dne je položil šefu na pisalno mizo skrivaj novelico »Sestra siromašnih«. Hachette mu jo je vrnil, češ, da je Zola revolucionar. Izmed drugih Zolovih prvencev so obudili nekateri dokaj pozornosti, bolje rečeno, škandala in pohujšanja. Umetniški uspeh je dosegel Zola šele s povestima »Contes à Ninon« in »Thérèse Raquin«. V predgovoru k let-emu romanu se nahaja prvikrat beseda »naturalizem«. Zola je imel sedaj že nekaj imena. Slaven pa je postal, ko mu je Villemessant poveril ocene pariškega »Salona« v časopisu »L'Événement«. V svojih kritikah je zagovarjal Zola originalnega slikarja Maneta, ki se v umetniškem naziranju ni strinjal s starejšimi tovariši. Zola je dregnil v sršenje gnezdo in razdražil konvencionaliste in starokopitneže. Villemessant mu je moral odpovedati nadaljno poročanje in se je sprl ž njim. Toda Zola je že zaslovel po Parizu, pot mu je bila pripravljena. Kritičnih spisov, v katerih kaže svojo bojevitost in neustrašenost in teoretično razvija svoje pisateljske nazore, je izdelal Zola mnogo, češ, »da v Parizu ni več kritikov, ki bi se menili za novejšo slovstvo in je znali prav presojeti; pisatelji morajo sami za orožje zgrabiti in pesnik mora biti sam svoj ocenjevalec«. Najznanejši teoretični spisi Zolovi so: »Mes haines« (Kaj črtim), »Mon Salon«, »Le roman expérimental«, »Documents littéraires«, »Les romanciers naturalistes« i. dr. Toda Zola ni bil teoretik, saj vemo. Predno je v kritičnih spisih govoril o svojem prepričanju, je bil izvedel svojo teorijo že davno

v povestih; predno je razvijal nauk o naturalizmu, je bil spisal že lepo število naturalističnih romanov.

Kako si Zola misli pripovedovanje, kakršno bi imelo biti, je pokazal praktično in nazorno v svojem orjaškem, devetnajst debelih knjig obsegajočem ciklu »Les Rougon-Macquart«, ki je in ostane glavno delo Zolove Muze, impozanten spomenik, katerega je postavil Zola sebi in svojemu nauku. Izmed teh devetnajstih knjig je vsaka posebej zaokrožena in se da čitati samostojno, ali vse skupaj so zvezane z vodilno mislijo — toda Zola sam nam povej, kako si misli svoj epos: »Namenil sem si preiščevati, kako se ena rodbina, ena majhna skupina sorodnih bitij vede v človeški družbi, kako se razcvita in množi ter daje življenje desetim, dvajsetim posameznikom, ki so si na prvi pogled sicer malo podobni, analiza pa kaže, da so v tesni zvezi med seboj. — — — Kadar bodem pa držal vse niti med prsti, kadar bodem imel v rokah celo socialno skupino, potem pokažem to skupino pri njenem delu, pokažem jo na odru zgodovinske dobe, kako se vede in igra in se bori pri svojih prizadevanjih. — — — Rougon-Macquartovi, namreč rodbina, skupina, katero nameravam premisliti in narisati, imajo kot poseben znak neizmerno poželjivost in hlepenje po užitkih in zabavah, ki se v naših časih tako pogosto pojavlja. — — — Zgodovinsko izhajajo Rougon-Macquartovi izmed ljudstva, razprostro se med celo sodobno družbo, pristopijo v vse stanove in položaje vsled one bistveno moderne gonilne moči, ki jo pridobivajo nižji sloji na cesti preko družbenega polja; in tako pripovedujejo Rougon-Macquartovi v svojih osebnih dogodkih zgodovino drugega cesarstva od časa, ko se je Napoleon III. polastil prestola, pa do sedanske nesreče«. — V mogočnih slikah, v katerih je pa dejanje čestokrat preplavljeno s podrobnim opisovanjem zunanjega prizorišča, predstavlja Zola čitatelju vse elemente, vse skupine in tipe francoske družbe, vse stanove v njih dejanju in nehanju; riše nam kmeta in gospoda, ministra, duhovnika, vojaka, obrtnika, delavca i. dr.; slika nam z mojstrskim čopičem moderno življenje v Parizu, v provincialnem mestu, v vasi, na ulici, v domačnosti, v rudniku, v tovarni. »La Fortune des Rougons« kaže, kako se izvršuje Napoleonova polastitev v provinciji; »La Curée« in »Son Excellence Eugène Rougon« popisujeta življenje višje družbe pariške in spletke na cesarjevem dvoru; »La Conquête de Plassans« in »La Faute de l'abbé Mouret« sta povesti iz duhovniških krogov; v »Pot-Bouille« biča Zola grehe bogatih meščanov; dejanje v »Le Ventre de Paris« se vrši v

pariških tržnicah, zvanih »Halles centrales«; povest »Au Bonheur des dames« se godi v velikih modnih prodajalnicah; »L' Oeuvre« je roman iz umetniškega sveta; kméčko življenje popisuje »La Terre«, življenje in trpljenje v rudnikih pa »Germinal«; »L' Argent« razkriva finančno sleparstvo; »L' Assommoir« pa nas pelje med delavce, njih bedo in pregreho; »Une Page d'amour« je zaljubljena idilica, »Nana« (Venus vulgivaga!) pa ima za predmet sicer tudi »ljubezen«, toda malo drugačno; »La Débâcle« slika nemško-francosko vojno l. 1870. i. t. d. Iz teh naslovov Zolovih spisov se že vidi, kaj vse je obsegal in premišljeval njegov duh.

Zola, ki je ljubil pisateljsko delo v velikem slogu, je pisal še dva cikla: »Tri mesta« (Lourdes, Rim, Pariz) in »Štiri evangelije«, izmed katerih je dovršil tri, »Plodnost«, »Delo« in »Resnico«.

Na odru Zolova dela niso imela trajnega uspeha. Dramatizovana »Thérèse Raquin« in nekaj drugih iger je propadlo popolnoma. Za oder prirejene povesti »L' Assommoir«, »Pot-Bouille« in »Nana« so imele več sreče, ker sta jih imela v spretnih rokah Gastineau in Busnach.

Mogočni razvoj naravoslovnih in drugih ved v XIX. veku je imel silen vpliv na Zolovo umetnost. Zola nam je podal učen, eksperimentalen roman, kakršen zadošča izšolanim sinovom nove dobe. Postopal je pri svojem tvorjenju učenjaško, sistematično. Predno je zastavil pero, se je vglobil v študije, je zbiral »človeške dokumente«, si je pregledal natanko torišče svojih junakov, je postavil kulise in potem je dal nastopati osebam, ki imajo predstavljati v dotičnem okolišču (milieu) živče in se boreče ljudi, ki pa so čestokrat črtane presplošno; čitatelj ima pred očmi tipe, rekel bi pojme, in oblike brez lastnega, osebnega značaja, brez mesa in krvi. Toda njih počenjanje je razvito psihološki pravilno, in z logiko Zola ne pride izlepa navzkriž. Dedna izprijenost je Zoli velikega pomena. V »Rougon-Macquartovih« je dednost tista nit, ki veže posamezne povesti med seboj. V tem ciklu kaže Zola, kako se od prednikov podedovane napake, dušne in telesne, dalje razvijajo pri potomcih; kako pri le-teh provzročajo pohotnost, grabežljivost, pijančevanje, slaboumnost, pregreho, pri drugih pa se prevračajo v nadarjenost, delavnost, odločnost.

Zola je preganjal s slovstvenega polja konvencionalizem, romantiko in klasicizem. Nihče ni še zahteval tako odločno in bojevito

kakor on, da imej pesništvo realna tla pod seboj, da popisuj pesnik življenje, kakršno je, ne, kakor si je konstruiral zvezde opevajoč idealist; pisatelj pripovednik ne sme nikdar zapustiti poti resnice in narave, skratka: »segati je v življenja polno bisago, in kjer ga zgrabiš, zanimivo bo«. — V popisovanju okolice, v slikanju s pisanimi bojami leži glavna sila Zolovega genija. Kadar hoče predočiti torišče svojih junakov, nariše nam mrtvi milieu z vsemi, čestokrat nagnusnimi podrobnostmi, da se občutljivemu čitatelju skoraj vzdiguje — oprostite to besedo. Zola išče lepote v grdem kakor velika množica drugih modernih pisateljev, slikarjev in podobarjev. »Naturalizem« je pravi izvor za to strujo tudi zato, ker imajo naturalia v njej znatno ulogo. Vsled neskončnega popisovanja so Zolove povesti včasih utrudljive in naravnost dolgočasne. Čestokrat se pisatelj ponavlja in kakor Wagner v glasbi si privošča tudi on nekake vodilne motive. Zanimivo je, da Zola včasih ne zameta v svojih spisih nekakega romantičnega nakita; tudi on se včasih ne more iznebiti tako zvanega grotesknega elementa, kar se mu pa ne posreči tako dobro kakor pristnim romantikom à la Viktor Hugo. Še manje se mu posreči, ako ubere sentimentalno struno, in kadar poskuša biti nežen, je skoraj neslan. — Mnogo se je že razmišljevalo, ali so pravzaprav Zolova dela nemoralna ali ne. V svojih tendencah in namenoma gotovo ne. Tudi se menda resnemu možu, kakršen je Zola, ne sme podtikati, da bi bil svoje povesti zgolj zaradi reklame pisal tako sans gêne, kakor jih je. Resnično pa je, da se je razprodalo največ iztiskov tistih Zolovih del, ki so najpikantnejša. Ni dolgo, kar sem zasledil v nemškem časopisu med inserati, ki priporočajo pikantno branje, tudi Zolove romane, »realistisch illustriert!« Toda Zola nima s tako porabo svojih spisov ničesar opraviti. Tendence Zolovih romanov so brez dvoma moralne; to rad prizna vsak, kdor prečita in premisli njegove monumentalne cikle, v katerih kaže osobito svojemu narodu njegove grehe in rane ter ga hoče po načelu »Spoznavaj samega sebe!« spraviti na boljšo pot ter ga telesno in moralno ozdraviti. Zadnje čase, v »Štirih evangelijih«, je začel Zola naravnost moralizovati in izprijenim rojakom pridigovati krepost; vsaj v »Plodnosti«, kjer svari narod pred gotovimi pomočki pri spolnem uživanju, s katerimi se število otrok omejuje ali pa plodovitost sploh zatira. V »Plodnosti« je tudi še drug nauk: da človek v skrbi za dušno in telesno zdravje ne sili v okuženo ozračje velikega mesta, kamor tišči večkrat samo zaradi gotovih zabav, katerih zunaj v malem »gnezdu« ni dobiti; blažen ta, ki biva na kmetih, v čistem,

zdravem vzduhu, »na ljubečih prsih mile matere narave«. Tudi veliki Tolstoj ima posebno mržnjo do velikih mest in kliče: Proč iz mesta, kjer se človeštvo izprija telesno in moralno! — Veda in, kakor vidimo, tudi morala zavzemata važno mesto v Zolovih umotvorih. Vse hvale vredno. Toda, kakor je že davno dognano, učena poezija ni najboljša poezija, in sicer vse časti vredne poučne povesti tudi ne pomenjajo vrhunca pesniškega tvorjenja.

Ali je Zola v resnici in brez oporekanja proglašeni veliki preosnovalec novodobnega slovstva ali ne, temu vprašanju bi se najrajši izognil, ker se bode morda komu zdelo, da poskušam manjšati slavo velikemu možu. Vendar si dovoljujem še sledeče kratke opombe; ali imam prav ali ne, presodi razumni čitatelj sam.

Preosnovo v novejšem leposlovju se začeli že realisti, Zola pa ni nič drugega nego radikalen realist, ki je privedel to strujo do skrajnih mej, baš do naturalizma, odkoder se ne more dalje. Zola je potomec Balzacov in Flaubertov in — ako že imenujemo koga na drugem koncu evropskega sveta — tudi Gogljev potomec. Zola je prevzel voz modernega slovstva, kjer so ga pustili realisti, in peljal je dalje; toda vozil je samostalno, po svojem potu, katerega se je držal trdovratno, s fanatičnim prepričanjem do konca. Tako je on začel novo, naturalistiško strujo, kateri je dal tudi on sam ime. Gogolj je Zoli že močno preludiral. Primeri, kar pravi ta ruski realist v »Mrtvih dušah« tam, kjer stavi pesnika idealista proti pesniku svoje vrste, realistu, ki stika po umazanih kotih bednega človeškega življenja, ki pa povsod zasledi zlato zrnice poezije. Tako nekako. Kakor da govori Zola sam! Ako hočemo dobiti pravo merilo za umetniško ceno Zolovih spisov, odšteti je znanostno in moralno stran, socialno in politično primes njegovega delovanja. Slave ostane tudi še potem v obilni meri. — Naposled se usojam povedati še svoj »ceterum censeo«, da naš slovenski romanopisec ne pobira stopinj za Zolo in njegovimi učenci, ampak — ako ni velik samostalen genij — jemlji si za vzor rajši ruske realiste od Gogolja in Turgenjeva do Tolstega in Gorkega! Verjemite, da je boljše in našemu duhu prikladnejše!

